

Зміни тенденцій у зовнішній політиці Вірменії

Віталій Ярмоленко, центр зовнішньополітичних досліджень НІСД

Розглянуто спроби чинного керівництва Вірменії диверсифікувати зовнішню політику, переглянути провідне місце РФ як гаранта безпеки.

Висновки

1. Спроби Вірменії диверсифікувати зовнішньополітичні контакти (зокрема через символічне зближення із Заходом), особливо в питаннях регіональної безпеки наразі не означають фундаментальної зміни зовнішньополітичної парадигми через системну залежність від РФ як у безпековій, так і у фінансово-економічній сферах.

2. Перспектива більш серйозних змін зовнішньополітичного позиціонування Вірменії залежить від подальшого стратегічного послаблення РФ та успішності мирного врегулювання відносин із Азербайджаном. Реалізація такого врегулювання сприятиме активізації транспортно-логістичного й економічного розвитку та відкритості регіону.

3. Попри актуальну системну залежність Вірменії від Росії, для України на довгострокову перспективу важливо розглянути можливість участі у спільних з ЄС та Вірменією транспортно-комунікаційних та інфраструктурних проєктах.

Політичні наслідки поразки у війні в Нагірному Карабаху в 2020 р., остаточна ліквідація «Нагірно-Карабаської Республіки» у 2023–2024 рр., тривалий військовий та політико-дипломатичний тиск Азербайджану в процесі переговорів щодо делімітації кордонів, ухвалення двостороннього мирного договору призвели до артикульованих намірів керівництва Вірменії значно змінити курс зовнішньої політики держави. Так, прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян під час свого виступу перед парламентом 11 квітня 2024 р. заявив, що чинний уряд прагне вивести Вірменію з «геополітичної конкуренції»¹.

У цьому контексті, образ Росії як союзника в умовах складної геополітичної ситуації (конфронтаційні відносини із сусідніми Азербайджаном і Туреччиною, обмежені транспортно-логістичні комунікації з Грузією та Іраном) дискредитований в оцінках громадської думки та керівництва Вірменії через неефективність двосторонніх (у рамках міждержавних договорів) та багатосторонніх (у рамках ОДКБ – Організації договору про колективну безпеку) механізмів. Уряд Вірменії активізував диверсифікацію зовнішньополітичних

¹ Действующие власти хотят вывести Армению из геополитической конкуренции – Пашинян. Эхо Кавказа. 2024. 11 квіт. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/32901678.html>

контактів, зокрема через підвищення рівня відносин з ЄС (як з інституціями, так і з окремими впливовими державами – насамперед Францією), символічні кроки у безпековій взаємодії зі США та НАТО, продовження військово-технічної співпраці з Індією тощо.

Спроба перегляду відносин із РФ

Напруга у двосторонніх відносинах з РФ зростала поступово, зокрема через різну інтерпретацію підстав застосування багатосторонніх безпекових механізмів у рамках ОДКБ. Представники уряду Вірменії сигналізували про необхідність чітких кроків щодо перегляду існуючого рівня взаємодії у багатосторонніх безпекових форматах. Принаймні з другої половини 2023 р. Вірменія не бере активної участі в заходах у рамках ОДКБ. Причиною такого рішення стала відсутність підтримки з боку інших держав – членів цієї організації після збройних зіткнень на кордоні між Вірменією та Азербайджаном та проведення операції з реінтеграції «Нагірно-Карабаської Республіки» до Азербайджану наприкінці вересня 2023 р. – на початку 2024 р.²

В інтерв'ю для «France 24» 23 лютого 2024 р. прем'єр-міністр Вірменії Нікол Пашинян заявив про невиконання з боку ОДКБ зобов'язань у сфері безпеки щодо Вірменії, зокрема в 2021–2022 рр., що «не можна було залишити без уваги та наслідків». Через це Вірменія «значно» заморозила свою участь у цій організації³. 8 травня 2024 р. пресекретар МЗС Вірменії Ані Бадалян заявив, що Вірменія утримується від приєднання до рішення від 23 листопада 2023 р. «Про бюджет ОДКБ на 2024 р.», унаслідок чого фінансування діяльності організації призупинено⁴. На цьому тлі символічною стала відсутність Н. Пашиняна на параді 9 травня 2024 р. одразу після засідання глав держав – членів ЄАЕС – Євразійського економічного союзу⁵. Під час зустрічі прем'єр-міністра Вірменії Н. Пашиняна та В. Путіна в Москві 8 травня 2024 р. було домовлено про виведення з території Міжнародного аеропорту Звартноц представників прикордонної служби ФСБ РФ та зняття частини постів на вірмено-азербайджанському кордоні.

23 травня 2024 р. МЗС РФ відкликала надзвичайного і повноважного посла у Вірменії, що передувало заявам про передачу під контроль Азербайджану чотирьох населених пунктів на спірній ділянці кордону в Тавушській області Вірменії⁶. Такі територіальні поступки стали приводом масових протестів у Вірменії, які очолив архієпископ Вірменської апостольської церкви Баграт

² Політичні підсумки Саміту ОДКБ 23 листопада 2023 р. в Мінську. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. 27 лист. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/politychni-pidsumky-samitu-odkb-23-lystopada-2023-r-v-minsku>

³ Prime Minister Nikol Pashinyan's interview with France 24 TV. The Prime Minister of the Republic of Armenia. 2024. 23 Feb. URL: <https://www.primeminister.am/en/interviews-and-press-conferences/item/2024/02/23/Nikol-Pashinyan-Interview-France-24/>

⁴ МИД: Республика Армения не будет участвовать в финансировании деятельности ОДКБ. Factor.Am. 2024. 08 трав. URL: <https://factor.am/ru/56282.html>

⁵ Євразійський економічний союз – міжнародна організація економічної інтеграції, членами якої є п'ять країн – Вірменія, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Росія.

⁶ Азербайджан отримав контроль над чотирма селами на границі з Армєнією. Ехо Кавказа. 2024. 24 трав. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/32961931.html>

Галстанян, та які РФ змогла використати для тиску на чинний уряд Вірменії⁷.

12 червня 2024 р. Н. Пашинян у парламенті Вірменії повторив тезу про вихід Вірменії з ОДКБ, а також заявив про припинення контактів на високому рівні з керівництвом Білорусі (формально союзника в рамках ОДКБ) через те, що глава цієї держави де факто відкрито підтримує Азербайджан⁸. Наступного дня посла Вірменії в Білорусі було відкликано для консультацій.

26 червня Секретар Ради безпеки Вірменії Армен Григорян фактично звинуватив Росію у «відібранні Карабаху та передачі регіону Азербайджану», унаслідок чого виявилася «повна залежність Вірменії від Росії»⁹.

Водночас керівництво Вірменії наголошує на чинності двосторонніх договорів із РФ щодо перебування військових об'єктів на території Вірменії.

У суспільній думці Вірменії Росія все більше сприймається як загроза попри її декларативну роль як донора безпеки, а серед молоді відчуження від Росії є наслідком формування проєвропейського ціннісного світогляду¹⁰. Так, згідно з опитуваннями Міжнародного республіканського інституту, сприйняття Росії як найбільшої політичної загрози зросло з 24 % у березні 2023 р. до 40 % у грудні цього ж року (третє місце після Азербайджану та Туреччини), а економічної загрози – з 28 % до 51 % (випередивши Азербайджан на 1 %). Частка респондентів, котрі вважають РФ найважливішим партнером у питаннях безпеки, знизилася – з 50 % до 31 % протягом аналогічного періоду¹¹.

Водночас Росія залишається головним зовнішнім торговельним партнером Вірменії, насамперед завдяки аномальному зростанню реекспорту до РФ товарів із третіх держав в обхід міжнародних санкцій. Спостерігається також залежність ринку Вірменії від російських енергоносіїв і певної продовольчої продукції. За підсумками 2023 р. товарообіг між Вірменією та РФ сягнув близько 7 млрд дол. США. Представники великого російського капіталу контролюють більшість стратегічних промислових підприємств та об'єктів Вірменії, зокрема Зангезурський мідно-молібденовий комбінат (найбільше підприємство – платник податків Вірменії)¹² та ЗАТ «Газпром-Вірменія» (дочірня компанія ЗАТ

⁷ Gouble, P. Moscow Fearful of Losing Its Military Bases in Armenia and Tajikistan. Jamestown Foundation. 2024. 02 May. URL: <https://jamestown.org/program/moscow-fearful-of-losing-its-military-bases-in-armenia-and-tajikistan/>

⁸ Пашинян не намерен посещать Беларусь, пока её президентом остается Лукашенко. Эхо Кавказа. 2024. 13 черв. URL: <https://www.ekhokavkaza.com/a/32991393.html>

⁹ Armen Grigoryan announced that the 44-day war would not have happened without Russia's permission. Armenpress. 2024. 26 Jun. URL: <https://armenpress.am/en/article/1194518>

¹⁰ de Waal, T. Armenia Navigates a Path Away From Russia. Carnegie Endowment for International Peace. 2024. 11 Jul. URL: <https://carnegieindia.org/research/2024/07/armenia-navigates-a-path-away-from-russia?lang=en>

¹¹ Див. Public Opinion Survey: Residents of Armenia. January-March 2023. Center for Insights in Survey Research: International Republican Institute. URL: <https://www.iri.org/resources/public-opinion-survey-residents-of-armenia-january-march-2023/>; Public Opinion Survey: Residents of Armenia. December 2023. Center for Insights in Survey Research: International Republican Institute. URL: https://www.iri.org/wp-content/uploads/2024/03/IRI_Armenia-Public-Survey_FINAL_ENG.pdf

¹² Уряд США 23 лютого 2024 р. додав компанію GeoProMining (більшістю акцій володіють особи, наближені до російського олігарха Романа Троценка, 21 % – уряд Вірменії), котрій належить низка видобувних підприємств на території Вірменії, до санкційного списку. Див.: US sanctions Russian company operating Armenia's largest mines. OC Media. 2024. 28 Feb. URL: <https://oc-media.org/us-sanctions-russian-company-operating-armenias-largest-mines/>; Responding to Two Years of Russia's Full-Scale War On Ukraine and

«Газпром»). Зростання міграції громадян РФ та релокації компаній із Росії спричинило значне прискорення росту ВВП у Вірменії (12,6 % – у 2022 р. та 8,7 % – у 2023 р.¹³).

Активізація відносин із державами Заходу

Перегляд стратегічних відносин з РФ та участь у багатосторонніх військово-політичних механізмах супроводжуються активізацією відносин з державами та інституціями Заходу як геополітичними акторами, котрі могли б бути для Вірменії альтернативними Росії гарантами безпеки.

Через амбівалентну позицію РФ щодо врегулювання відносин з Азербайджаном, Вірменія запросила ЄС як сторону, яка могла б забезпечити медіацію та міжнародний моніторинг ситуації на вірмено-азербайджанському кордоні. Так, 23 січня 2023 р. Європейська Рада ухвалила рішення про запровадження цивільної місії у Вірменії (EUMA) в рамках Спільної політики безпеки та оборони. Місія розпочала свою діяльність 20 лютого 2023 р. До її складу ввійшло 100 представників, серед яких 50 неозброєних цивільних спостерігачів¹⁴.

ЄС та Вірменія декларують наміри щодо тісніших відносин. Так, 13 березня 2024 р. Європейський парламент підтримав резолюцію, в якій запропоновано розглянути можливість надання Вірменії статусу кандидата в члени ЄС. Незадовго після цього, 5 квітня 2024 р., відбувся тристоронній саміт між Вірменією, ЄС та США за участю прем'єр-міністра Н. Пашиняна, глави Європейської Комісії Урсули фон дер Ляєн та державного секретаря США Ентоні Блінкена. Під час заходу глава уряду Вірменії представив проєкт «Перехрестя миру», спрямований на розвиток транспортної комунікації в регіоні Південного Кавказу. Під час пресконференції очільники делегацій США та ЄС у цілому підтримали ініціативу Єрвана, а Е. Блінкен оголосив про надання допомоги Вірменії в обсязі 65 млн дол. США та запевнив у подальшому збільшенні «підтримки демократії та економічної стабільності» Вірменії¹⁵. 28 червня 2024 р. спікер парламенту Вірменії Ален Симонян повідомив про наміри провести референдум щодо членства держави в ЄС¹⁶.

Однак потенціал торговельних відносин між ЄС та Вірменією залишається не реалізованим повною мірою. За підсумками 2023 р. до ЄС надходило лише 13 % від загального товарообігу Вірменії¹⁷. Серед основних причин такого стану – торговельні бар'єри з боку ЄС та ускладнені транспортно-логістичні зв'язки (можливість транспортувати товари переважно через Грузію та закритий кордон з Туреччиною).

Navalny's Death. 2024. 23 Feb. URL: <https://www.state.gov/imposing-measures-in-response-to-navalnys-death-and-two-years-of-russias-full-scale-war-against-ukraine/>

¹³ Валовой внутренний продукт, в рыночных ценах, млн драмов. 2024. Армстат. URL: <https://armstat.am/ru/?nid=12&id=01001>

¹⁴ EU relations with Armenia. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eastern-partnership/armenia/>

¹⁵ United States backs Armenian Government's 'Crossroads of Peace' project. Armenpress. 2024. 5 Apr. URL: <https://armenpress.am/en/article/1134093>

¹⁶ Див.: URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/mir/26.06.2024-nam-nuzna-podderzka-latvii-na-puti-v-es-prezident-nacionalnogo-sobraniya-armenii.a559447/>

¹⁷ Armenia making slow progress in reorienting economic direction. Eurasianet. 2024. 8 May. URL: <https://eurasianet.org/armenia-making-slow-progress-in-reorienting-economic-direction>

США також нарощують взаємодію з Вірменією в питаннях безпеки. Так, 6 липня 2024 р. Міністерство оборони Вірменії анонсувало проведення з 15 по 24 липня поточного року спільних із США військових навчань «Eagle Partner» у рамках підготовки до миротворчих операцій. У попередніх аналогічних навчаннях, що відбулися у вересні 2023 р., взяли участь 85 американських та 175 вірменських військовослужбовців¹⁸.

¹⁸ Вірменія прийме військових США для навчань EAGLE PARTNER. *Military*. 2024. 6 лип. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/virmeniya-pryjme-vijskovyh-ssha-dlya-navchan-eagle-partner/>